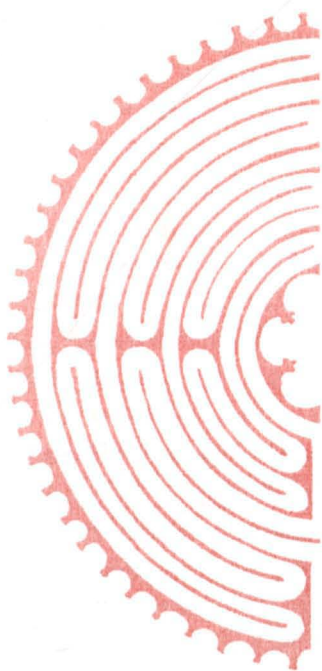

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

MIT ADHATUNK EURÓPÁNAK? (3)

A FIATALOSSÁG

EGY FONTOS BEMUTATÓRÓL

NEM ÉRTEM HOGY / MIÉRT
BESZÉLNEK ÍGY A / BEMONDÓK

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

65. A ceremóniák mélyebb értelme

66. „Alkalmas ének”?

33. szám

2005. november

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

Készült az MTA-TKI — LFZE egyházzenei kutatócsoportjában

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltékhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosza. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosza karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőös vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztségét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népénekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifonája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legsebb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

(A jegyzék folytatása a hátlapon)

Mit adhatunk Európának?

3.

A magyar tájat is.

A magyar táj „nem valami nagy eset”. Nincsenek lenyűgöző vízeséseink, nincsenek havasok, nagy szurdokok, kanyonok, rengetegek; nincs gyönyörű tengerpart, alig vannak igazán szép tavak. Mindent összevetve, legalább tízenöt olyan európai országot tudnék mondani, amelynek szebbek a tájai.

Mégis szeretjük ezt a tájat (persze ez keveset jelent: mindenki szidja és szereti a magáét). De úgy látom, egy ide látogató külföldi is meg tudja szeretni. Mi a kedves benne?

Talán épp a kisszerűsége. Ha Ausztria, Itália, Svédország tájait freskónak festette meg a Teremtő, Magyarország tája: az ő kisgrafikája.

És az emberé. Kevés nálunk az érintetlen természet. De a táj és az ember századokon át alakította bensőséges módon egymást. A szelíd dombok, a füzes patakpártok, a barátságos ligetek, akácerdők, az alföldi legelők és vizenyők változatos világában mindenütt ott az ember nyoma; vetései és állatai, házacskái, tanyái, a katlanokban megbújó falvai, méretarányos városai (melyekről a következő számban szeretnék írni). A csendes folyók halászhálói, az országutak biciklistái, baktató (vagy ócska wartburgokon pöfögő) parasztjai, mesteremberei, az erdőkben felbukkanó favágók, a nehéz helyzetekben csalafintán megélő emberek életnyomai: mindez összefonódik a tájjal. A táj nem nyomja agyon az embert, s talán az ember sem nyomja agyon a tájat: együtt él vele.

Semmi különös a magyar táj, de barátságos és emberséges. Jól el lehet lenni benne. Ha járod az országot, sok szegénységet, elhanyagoltságot, akár szemetet és dudvát is találsz, de azért mégis mindig kellemesen megpihenhetsz, ellehetsz magányosan vagy megértő (esetleg dühösködő) emberekre találhatsz hamarosan, különösebb teketória nélkül leülhetsz egy korláton, falatozhatsz egy lépcsőn. Ötven évvel ezelőtt még megalhattál egy falusi szénapadláson, vagy akár egy szalmakazal tövében (ha vigyáztál rá), megkínáltak egy pohár aludttejjel, és a sarkon nem McDonaldsot találtál, hanem egy jó kis falusi vendéglőt.

Változatos ez a táj: alig mégy egy kilométert, s már valami más fogad, apróra van felosztva az egész. Nem százmérföldekben mérve tagolódik ez a föld, hanem kanyarról kanyarra.

Semmi sincs jól elrendezve ebben a tájban, de valahogy mégis működik. Rettentő kisipari benne minden, meg az egész is egyben, de viszont nem nyomja el a tájat valami nagyipari szabályosság (amivel persze nem mondom, hogy nem telepedett be a nagyipar a tájba).

Félreértés ne legyen, most nem nosztalgiazom, és eszem ágában sincs antiglobalizációs propagandát folytatni. Csak mesélek arról, milyen hangulat, milyen emlékek merülnek fel bennem, ha a magyar tájjal való megszámálhatatlanul sok találkozásra gondolok.

Nem a „vadregény”, hanem a barátságos, emberies táj fogja itt meg az embert. „Tán csodállak, ámde nem szeretlek” – mondta Petőfi a zordon Kárpátokra. De lehet, hogy a mi mai tájunkat bár nem csodáljuk, ámde szeretjük.

Miért ne lehetne ez a táj is hozományunk egy része Európa számára? Féltjük Európától? Inkább kínáljuk fel, de nem mint üres „zöldbe-ruházási” terepet, hanem úgy, ahogy értékeket hordozhat – nekünk is, másoknak is. Mit jelent ez a „felkínálás”? És egyáltalán: mit lehet vele tenni?

Védeni. És itt most nem csak környezetvédelemre gondolok, lég- és vízszennyezés, zajártalom, kemikáliák s hasonlók elleni Greenpeace akciókra. Hanem – leginkább talán azt mondhatnám – e léptékek védelmére. Ebbe a tájba belenyúl az ember, belehelyezi azt, amire szüksége van. De óvakodik az erőszakosságtól, óvakodik attól, hogy az önkormányzat, a vállalat vagy egyszerűen a maga nyomulása érdekében kíméletlenül rátenyereljen. Gondozza a tájat, s nem erőszakoskodik vele. Kellenek tájvédelmi szabályok, meg kell környezeti szemléletre nevelés is. De aztán hagyni is kell az embereket, hogy a maguk léptéke szerint használják és hasznosítsák.

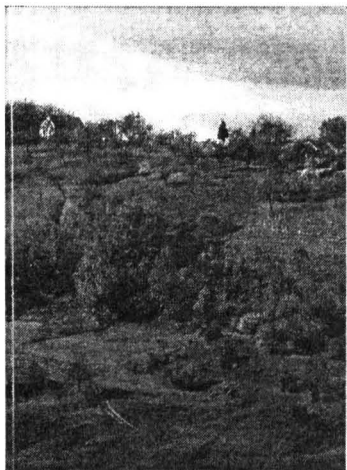
Hasznosítani. Mégpedig ésszerűen hasznosítani, ahogy a tudás és a mindennapok logikája kínálja. Nem pedig úgy, hogy három örült ember grandiózus tervet dolgoz ki – a táj elrontására. Módjával az ötleteket –

de azért ne tétlenül! Ha nem „dolgozunk” a tájon, majd dolgozik más, aki nem tiszteli, nem szereti. De a bigott környezetvédelem nem tudja megvédeni a tájat. Az ésszerű hasznosítás az, ami elejét veszi a rombolásnak.

És persze fel is kell kínálni. Nem elsősorban a turistacsoportok idevonzásáról beszélek, azoknak nem nagyon kell egy *ilyen* táj, mert szenzációra éhesek. Az *egyes* embernek, az egyes látogatónak való igazán ez az ország. A falkának a vizeses kell; ez a táj az egyénnek fog tetszeni. Annak, akit valaki idehív, elvisz ide-oda, beül vele egy jó kis étterembe, ellátogat vele egy kisvárosba vagy faluba, szabad tájba vagy műemlékekhez, autózik vagy biciklizik vele városokon, falukon által, úgy közlekedik vele, ahogy maga is közlekedne.

Persze ijesztő lehet egy idegennek egy ilyen furcsa nyelvű országba belépni. Mindenki meg van ijedve, hogy el fog veszni benne. Nagyon is elkel mindenütt az eligazítás, a jó szó és tájékoztatás, kis iroda, jó térkép, szórólap (lehetőleg tisztességesen lefordított szöveggel!). Túl kell lépni a nyelvi akadályon, és akárhogy, de szóba állni a „turistával”. Az emberi táj „reklámhordozója” nem az idegenforgalmi nagyvállalat, hanem az ember (akinek legfőljebb segít az idegenforgalmi nagyvállalat).

Persze ebben nem látszik a „nagy üzlet”. De hátha ebben van az igazi, hosszú távú üzlet?

A fiatalosság

Nemrég írtam az újdonság varázsáról. Nem akarom a témát túlrágcsálni, mégis szeretnék rá visszatérni. Hadd figyelmeztessenek ezek a tények minket, éltebbeket belátásra és egy kissé engedékenyebb történelemszemléletre.

A fiatalosság e pár sorban nem csak életkort jelent. Azt is. De jelent minden olyan eszmét, stílust, mozgalmat, mely fiatal erőben bukkan fel a történelemben vagy életünkben. Továbbá nem a neveletlenségről akarok írni, hanem arról az eseményről, ahol a fiatal eszme, stílus, mozgalom értéket hoz létre, szellemi erőt mutat fel, még ha elsőre furcsállóan nézzük is annak tartalmát.

Jelentkezhet ez a fiatalosság, például a tudományban, filozófiában új, esetleg meghökkentő témák felvetésével, új felismerésekkel. Jelentkezhet egy társadalmi eszme, életterv bemutatásában és terjesztésében. Jelentkezhet művészeti alkotások stílusában. Jelen lehet egy költő, festő, zenész első, alig érett műveiben.

A körülvevő társadalom gyakran veszélyesnek látja ezt a fiatalosságot. Amikor pedig harminc-negyven év után nézünk vissza rá, fiatalsága múltán, kiütözik naivsága is. A fiatalosság a felnőttkortól visszapillantva rá, szinte gyermekségnek látszik.

Mégis van, vagy lehet benne valami győzelmes frissesség és az első rápillantás, a felfedezés utánózhatalan hitelessége. Ha a nagymester késői műveivel vetjük össze a zseniéket, sokszor úgy találjuk, hogy már ott megvolt minden fontos, minden jellemző vonás; csak éppen nem kibontakoztatott formában, talán nem elég súlyosan, nem elég gazdagon, nem elegendő árnyalattal. Úgy tűnik, mintha a szerző még nem tudná, hogy a diadalt nem adják ilyen olcsón. De Mozart korai szonátái Mozart-szonáták, akkor is, ha a késői (mondjuk így: öregkori?) Mozart szonátáinak eleganciáját, fájdalmas derűjét, sűrített gazdagságát még hiába keressük bennük.

Azután jön a történelem, s amit a fiatal erő hozott, mérlegre tétetik. Kirostálódik belőle az érvénytelen, beépül az emberiség tudásába az érvényes. A remekmű megmutatja nagyságát, az igazság igazolódik. Mindez tananyaggá válik. A mozgalom, az eszme, a stílus kiérleltébb

lesz, mint fiatalkorában volt. De ezzel át is lépünk a rutin, az epigonság korszakába. Az igazságok ismételtetéséhez már nem kell a felfedezés hevülete.

Ám az, aki a tanulni vágyással, a rábízott dolgok értő használatával és gyarapításával őrzi magában fiatalosságát, érzékeny marad a régmúlt idő értékeinek fiatalosságára is. Meghatottan pillant rá az egykor forró, és mára is csak látszat szerint kihűlt anyagra. Úgy érinti meg őt, s olyanná válik számára, mintha a régi könyvvvel, eszmével, műalkotással még amannak fiatalságában találkozna. Ilyen fiatalságot őríz nekünk is, utódainknak is az öreg Horatius, Shakespere, Beethoven, Michelangelo, Erasmus, Newmann, meg a többiek.

Egy fontos bemutatóról

(Jeney: Halotti Szertartás)

Úgy gondolom, az idei év legfontosabb zenei eseménye Jeney Zoltán oratóriumának október 22.-i bemutatása volt. A mű gerince a temetés középkori szertartása, de egyrészt szoros szerkezetbe *összevonva*, másrészt lírai jellegű irodalmi és népköltészeti anyagokkal *bővítve*. Ebben Bach passióira emlékeztet, melyek az előadott szenvedéstörténetet az áriákkal és korálokkal kommentálja. A teljesen korszerű zenei anyaggal és a szerző egyéni hangjával zavartalanul épülnek egybe a műben a gregorián és népi dallamok. A mű dramaturgiai és zenei leírása, valamint teljes szöveganyaga és annak fordítása a hangverseny műsorfüzetében jelent meg, de az egyházzenei honlapon is olvasható. Az alábbiakban nem műismertetést akarok írni, nem is kritikát az elhangzott hangversenyről, hanem néhány, egymással össze nem függő benyomást továbbadni.

Az oratórium az elmúlt 50 év egyik legjelentősebb alkotása. De ezen túl: egyedül áll abban, hogy komoly esélye van kapcsolatot találni a szakmán túli nagyközönséggel. A hangverseny közönsége ugyan zeneértő, zeneszerető emberekből állt, de nem a zeneszerző-társak szűk köréből. Az a fajta közönség volt ott, melyre elsősorban számítunk, ha a zenekultúra fennmaradását reméljük. Nagy számban fiatalok, különféle ér-

telmiségiek, civilek és zenészek vegyesen. A három és fél órás mű képes volt teljesen hatása alatt tartani ezt az – ahhoz képest, hogy új zenét játszottak, kivételesen nagy létszámú – hallgatóságot. Érezni lehetett a tartalmas csendből a megilletődött befogadást.

*

Miért jött létre ez a kapcsolat? Talán jobb ez a mű, mint sok más (akár a szerző művei közül is)? Vagy talán engedményt tett a zeneszerző a „közízlésnek”? Nem erről van szó. A szerző saját stílusát írta, ugyanolyant, mint évtizedek óta. A megértést bizonyára segítette az oratórium műfaja és éppen a mű hosszúságából eredő sokféle követelmény. A hosszú szöveget jellegben, hangszerelésben, dinamikában, tempóban, effektusokban eltérő tételekre kellett tagolni. A mai zeneszerzés gyakran „felrak egy anyagot”, s annak finom differenciáival szerkeszti meg a mű formáját. Az átlagos közönség számára ennek befogadása nehéz, mert a látszatra mindig egyforma zene előrehaladásának követéséhez kevés segítséget kap. Itt a szöveg (és a különféle betétek jellege) inspirálta, a nagyforma pedig megkövetelte a nagyobb arányú különbségeket, olyanokat, melyek a közönségnek ismerősek a hagyományos nagy zenéből is. Sarkítva úgy fogalmaznám: egy régi fajtájú zene, teljesen új hangokból megírva.

*

Sietve hozzátesszem, szó sincs valami posztromantikus visszavonulásról. A szerző nem a közönségnek írt, ilyen engedményt nem tett, sőt nagyon is szigorú zenei szerkezetet alkotott. A közönség nem tudatosítja, de megérzi az oratórium intellektuális építkezésének szigorúságát, mind a drámai felépítésben, mind a zenei anyagban. A mű kontrapunktikája, tonális gazdagsága nem is annyira a klasszikus-romantikus kort, hanem inkább a reneszánsz és nagy barokk zene súlyos építményeit idézi. A különös az, hogy ez a magas intellektuális szint egy adott ponton esztétikai tényezővé válik. Olyan belső összetartást és feszítettséget ad az anyagnak, melyet ösztönszerűen élvezünk. Persze nem a híg tetszés vagy szenzualitás szintjén, hanem valódi szellemi élvezettel.

*

Babits hívja fel figyelmünket arra, hogy Shakespere nagy drámái tele vannak apró lírai gyöngyszemekkel. Önmagában, szinte a cselekménytől

is függetlenül megragad figyelmünkben egy húsz-soros monológ, egy humorral vagy szenvedéllyel átítatott részlet: mondjuk így, egy-egy ária, egy-egy szonett.

Számomra (és azt gondolom, mások számára is) emlékezetes marad Jeney oratóriumából sok egészen egyéni arculatú tétel, saját törvényeit követő, saját világát kiformaló „betét”, mely az átgondolt nagyszerkezet erejéből mégis szerves része a folyamatnak. Hadd emlékeztessenek csak egy-két ilyen gyöngyszemre: a többször visszatérő *De profundis*, a 137. zsoltár a maga különös, akadozó kíséretével, a két siralom, a monumentális *Circumdederunt*, a *Miatyánk*, a vonósnégyes-ricercár, a héber nyelvű 50. zsoltár, a Tandori-korál, a hatalmas *Libera*, az „*Aus tiefer Not*” dalamára írt nagyzenekari *ricercare*, a Stravinsky-homage, utána az „*Ego sum*” antifonával, a latin-orosz *Nunc dimittis*. A hangverseny szünetében és utána, akivel csak beszéltem, ezek egyikét vagy másikat emlegette szinte könnyes szemekkel.

*

Sok jelentős zeneszerzőnk hat a hallgatóra azzal, hogy zenéje nagy érzelmeket korbácsol fel. Van viszont egy „aszketikus”, puritanista zeneszerzői iskola, szigorú, jól szerkesztett zenével, ők nem a XIX., vagy korai XX. század örökösei, hanem a XV. századi szigorú kontrapunktikusoké, vagy a XX. századból mondjuk Anton Weberné. Most nem az értékek, hanem a zeneszerzői magatartások különbségéről beszélek. Jeney korábban megismert zenéinek nagy része is ilyen „szikár” építmény, melyből bárki megérezheti nemcsak a tehetséget, hanem a lelkiismeretes, nagy szellemi energiával készült kompozíció tisztaságát és erejét. De lehet, hogy sokan ezt elismerve is idegenül néznek rá, ahogy szokták mondani: szívükben nem érinti őket.

Ez az oratórium megtartja azokat a tulajdonságokat, melyek objektív, magában értékes, komoly zenévé teszik a hangok együttesét. De felkínál egy ezzel összefonódó olyan érzéki, ha tetszik érzelmi „kíséretet”, mely mintegy beajánlja a hallgatónak a darabot.

A mű gyökereit, utalásait, forrásait tekintve is szintetikus jellegű alkotás. De szintetikus a fenti értelemben is. Primitíven fogalmazva: kibékíti egymással az ész és a szív jogait. E tekintetben is megkülönböztetett helyet érdemel a modern magyar zeneszerzésben.

*

Az oratórium liturgikus tételeinek nagy része nemcsak a szöveget, hanem a gregorián dallamot is idézi a középkori magyar hagyományból. A gregorián dallam nem betét, nem archaizáló idézet a műben, és amit a szerző hozzáad, az sokkal több, mint kíséret. Szerves részévé tud válni egy ízig-vérig XXI. századi kompozíciónak, még hozzá olyannak, mely csak Magyarországon születhetett meg. Az európai és a magyar hagyomány úgy egyesül a műben, ahogy a nemzetieskedő szerzőknél sohasem tud.

De más miatt is figyelemre méltó a gregorián alapanyag. Képes beilleszkedni ebbe a modern zenébe; olyan *elemi* jelenség, mely éppen ezért *elemévé* tud válni egy komplex zenei materiának. Amit elméletileg már évtizedek óta írok, most zeneszerzői igazolást nyer: az elmúlt kétezer év zenéjéből a gregorián a legmodernebb.

*

Jeney oratóriuma liturgikus szöveganyagra épül, de nem liturgikus, hanem hangverseny zene. Ennek ellenére a legteljesebb figyelmet érdemli egyházzenei oldalról is. Legtöbb része kétségtelenül csak a nagy koncertteremben „él meg”, olykor szinte operai hatású. De számos helyen igazolja, hogy egy tiszta, objektív, a liturgikus zene normáit és szellemiségét felmutató egyházzene alkotása ma sem lehetetlen. Elég például az oratórium antifona-tételeire utalni. De hiszen Jeney eddig is számos ilyen szellemű egyházzenei művet alkotott, anélkül, hogy azokat az aktuális egyházzene észrevette volna.

Fájdalmas, hogy az egyházi közvélemény, sajtó, miközben nagy figyelmet szentel harmadrangú zenei előadásoknak, tudomást sem vett erről az eseményről. II. János Pál pápa levelet írt a művészekhez, melyben új megegyezést, szövetséget ajánlott nekik és méltatta munkájuk jelentőségét. Közben gyakran panaszkodunk, hogy a művészek elfelejtkeztek az Egyházzól. De nem igaz-e, hogy az Egyház is megfeledkezett a művészetről? Nem az Egyház szakította-e meg kapcsolatait a művészettel, a pápai óhaj szerint „nagyot alkotó” művészekkel?

Hadd legyen ez az oratórium a remény jele: talán még sem szakad el egymástól a művelt közönség és a mai zene, talán még sem távolodik el egymástól az Egyház és a kultúra.

50

No 38a - Antifona: Non intres

1 $\text{♩} = 88$

S. Non int - res in iu - di - ci - um cum

Ca. Non int - res in iu - di - ci - um

Coro Non int - res in iu - di - ci - um

T. Non int - res in iu - di - ci -

B. Non int - res in iu - di - ci - um

$\text{♩} = 88$

4

S. ser - vo tu - o, do - mi - ne, qui - a non ius -

Ca. cum ser - vo tu - o, do - mi - ne, qui - s non

Coro um cum ser - vo tu - o, do - mi - ne, qui - a

T. cum ser - vo tu - o, do - mi - ne, qui - a non

B. cum ser - vo tu - o, do - mi - ne, qui - a non

Részlet Jeney oratóriumának V. tételében
(Depositio corporis – a holttest letétele)

Nem értem hogy / mért beszélnek így a / bemondók?

Néhány éve egy utálatos modorosság jött divatba a rádió-tv szerkesztőknél, tudósítóknál, kommentátoroknál, műsorvezetőknél (a következőkben röviden: bemondóknál), mely lassanként széles körre kiterjed, legutóbb már a szószéktől is szerencsém volt hallani.

A magyar mondat a kiejtésben szócsoportokra, frázisokra, „szólasmokra” tagolódik, és a rendes beszédben a parányi megállások ezekhez igazodnak. A névelő, kötőszó, a birtokos szerkezetben a birtokos, a jelzős szerkezetben a jelző természetesen az utána következő szavakkal áll egy frázisban. „Hová tehettem el tegnap / a sárga cipőmet”; nem pedig: „Hová tehettem el tegnap a sárga / cipőmet?” „Keresem, / de sehogy sem találok / kollégáim telefonszámát”; nem pedig: „Keresem de / sehogy sem találok kollégáim / telefonszámát”. A címmondatban: Nem értem, / hogy mért beszélnek így / a bemondók?

Az említett bemondók rendre a névelők, kötőszók után tartanak szünetet. Egy két-három perces hírben, kommentárban akár 20-30 ilyen rossz tagolás is előfordul. Név szerint is megemlíthetném, akik ebben jeleskednek (pl. a magyar rádió berlini tudósítója), de hagyjuk. E modorosságnak véleményem szerint három oka van.

Az első, legegyszerűbb, hogy egymást utánozzák. És persze éppen ebben van a veszedelem: egy fajta mintát állítanak a többi beszélő elé.

A második: ilyen mondat-kiejtés valóban létezik a magyarban. Akkor használjuk, amikor valamire külön fel akarjuk hívni a figyelmet. Például ha egy névelős főnévet megkülönböztetett nyomatékkal akarunk kimondani, akkor elválaszthatjuk egy kis szünettel a névelő után. A címmondatban: ha éppen és kifejezetten (másoktól megkülönböztetve) akarnám a *bemondókat* bántani, jogos lenne ez a tagolás. Ez a nyelv rendkívüli kiejtési eszköze, éppen azért alkalmas a gondolat egy árnyalatának kifejezésére, mert rendkívüli. Az említett bemondók ezt a rendkívüli eszközt „koptatják el” rendszeres használatával.

A harmadik ok: a külföldről (elsősorban Amerikából) elterjedt hadaró, kapkodó, ziháló beszéd. Azt hiszem, ilyenkor a bemondó intel-

lektuális képessége nem arányos az általa erőltetett beszéd tempójával. Magyarán: gyorsabban beszél, mint hogy saját maga át tudná gondolni azt, amit mond. Ebből ered az is, hogy sokkal több bakit ejtenek, mint korábban. Rohan, a megálláson átfut a beszéde, s amikor elfogy a levegője, zihálva levegőt vesz, tartson bár akárhol a mondatban. A hogy-ot, az és-t, az az-t még be tudja mondani, azután, látva, hogy hosszabb szó vagy szócsoporthoz következik (amit el is kellene helyesen olvasni), megáll, s hogy ezt a rossz megállást igazolja, ösztönszerűen nyomaték-kal ejti a következő szót. Innen megindulva újból rohan, ameddig levegője tart; nem egyszer hallom, hogy a mondat végén, a ponton is átrohan. Ebből egy újabb baj, most már értelmi zavar is keletkezik: számos esetben a következő mondat tartalma összekeveredik az előzővel, viszont a következő mondat „hiányos”, mert az előző mondatához csatolt része már nem lép kapcsolatba az előzővel. Hadd írjam le a fenti mondatokat most a magyar rádiós bemondók kiejtésével: „Gyorsabban beszél mint / hogy saját maga át tudná / tekinteni amit mond ebből ered. / Az is hogy / sokkal több bakit ejtenek mint / korábban rohan a megálláson. / Átfut a beszéde s amikor elfogy a / levegője zihálva levegőt vesz tartson. / Bár akárhol a / mondatban a hogyot és azt ést.

Hogy tetszik, kedves / olvasóm?

A Magyar Egyházzenei Társaság új kiadványai:

• Dobszay L.: Olatin liturgiák énekei • Szendrei J.: A *Verbum caro* responzóriumtípus • Szendrei J.-Barta G.-Földváry M.-Dobszay L.: *Historia sancti Regis Stephani* • G. J. Werner: Polifon himnuszok (Ka.: Dobszay Á.) • *Vademecum*. Egyházzenei útikönyve (Ka.: Dobszay L.) • Romantikus egyházi kórusművel – Liszt és Reger (Ka.: Kovács A.) • G. P. da Palestrina: Húsz motetta (Ka.: Kovács A.) • *Officia Academica* (Ka.: Dobszay L.)

Rövidesen új sorozat (V. folyam) indul, melynek indító füzetei:

• Advent I. vasárnapjának teljes latin kottás zsolozsmája az esztergomi rítus szerint (Ka.: Földváry M.) • Szent Péter és Pál apostolok napjának teljes liturgiája latin-magyar tételekkel (Ka.: Dobszay L.) • Református vesperások (Ka.: Papp Anette)

Teljes jegyzék az www.egyhazzene.hu honlapon

Jegyzetek a liturgiáról

65. A ceremóniák mélyebb értelme

A múltkori számban Adrian Fortescue könyvéről írtam, mely vagy 80 évvel ezelőtt a mise szertartásait írja le nagy aprólékossággal. Persze a „tridenti” miséét, de általánosabb tanulságokat is vehetünk belőle. Most lefordítottam belőle magamnak néhány fejezetet (ha érdekel valakit, közzé tehetem), s ez foglalkoztatta is jó darabig az agyamat.

Hadd idézzek belőle mintaképpen egy rövid szakaszt:

Összetett kézzel a leckeoldalra jön. Balkezeivel megfogja a kelyhet a csomójánál, jobb kezeivel pedig a rajta fekvő purificatoriumot. A purificatoriummal belülről kitörli a kelyhet. Azután továbbra is csomójánál fogva balkezeiben, a purificatoriumot úgy teszi, hogy bal hüvelykujjától a kehely oldalán lelógjon. Jobb kezeivel elveszi a boros ampolnát a ministránstól, s a kehelybe tölt belőle annyit, amennyi szükséges (kissé kevesebbet az ampolna fele tartalmánál), közben semmit sem mond. A ministráns feléje tartja a vizes ampolnát. A pap keresztet vet föléje, s elkezd mondani a „Deus qui humanae substantiae” imádságot. Mikor e szavakhoz ér: „da nobis per hujus aquae et vini mysterium” jobb kezébe veszi az ampolnát, és egy kevés vizet tölt a kehelybe, mindössze egy-két cseppnyit. Azután letörli, ha a kehely oldalán cseppek maradtak volna. Amikor az imádság végén a szent nevet mondja, a kereszt felé meghajlik. A kelyhet a korporálé közelébe teszi balkezeivel, és összetett kezekkel középre jön. Középre érve a purificatoriumot hosszában kettéhajtja, s ezzel letakarja a paténának azon felét, mely nincs a korporálé alatt. Eközben balkezét az oltárra teszi. Jobb kezeivel veszi a kelyhet, annak csomójánál fogva; bal kezeivel a kehely lábát tartja, s így felemeli annyira, hogy annak alja ne jusson feljebb a celebráns szeménél; így tartva mondja a felajánló imádságot: „Offerimus tibi Domine” szemeivel felnézve a keresztre. Miután elmondta, leereszti a kelyhet és az oltár közepe fölött keresztet ír vele, éppúgy, mint előbb a paténával. Ügyelni kell arra, hogy a kereszt ne terjedjen túl a kenyéren. Azután leteszi a kelyhet a korporálé közepére, a kenyér mögé. Balkezét még a kehely lábánál tartva jobbjával veszi a pallát és letakarja a kelyhet. Kissé meghajol, kezzeit összetéve maga előtt az oltárra teszi, és így mondja némán az imádságot: „In spiritu humilitatis”. Azután felegyenesedik, egy pillanatra felnéz, kiterjeszti és fölemeli kezzeit, azután leereszti szemeit és összeteszi kezzeit melle előtt.

Eközben az imádságot mondja: „Veni sanctificator”. E szavaknál: „benedic” balkezét az oltárra helyezi, jobb kezével keresztet ír együttesen a kenyér és a kehely fölé.

Az újliturgusok számára bizonyára ijesztő ez az előírástömeg. (Egyébként: olvasva bonyolultabbak, mint a valóságban végrehajtva.) Holott, ha gondosabban olvassuk, nincs benne semmi, ami ne lenne ésszerű, sőt szükséges. (Egy példa: a kehely felajánlása után azt letakargatja pallával, hogy szemét ne mehessen bele; míg jobbával ráteszi a pallát, baljával fogja a kehely alját; nyilván azért, hogy ha véletlenül meglökné, az ne boruljon fel.) Tettem egy próbát: minden előírást megpróbáltam megváltoztatni, s minden esetben rosszabb megoldásra jutottam. Ilyen rubrikákat csak az élet alakíthatott ki,ilyent nem lehet kitalálni. A leírások arra valók, hogy a misézni tanuló számára rögzítsék az életből származó „illemet”.

De miért kell előírni azt, amire talán józan ésszel is rájöhet az ember? Mint a múlt füzetben írtam: a szabálytömeg megmenti a papot a csetlés-botlástól, az egyénieskedéstől, tétovaságtól, az ízléstelen vagy ügyetlen megoldásoktól.

Továbbá: ha megtanulta és begyakorolta a szabályokat, már nem kell arra figyelni, hogy mit hogyan tehet, figyelmét teljesen magának a szent cselekményre tarthatja fenn.

Továbbá: a liturgia nem egy „rendezvény”, amit a hallgatóságnak összeállítunk, hanem egy eseménysor, melyet szolgálatszerűen végrehajtunk. Egy ilyen eseménysorban nem választható mindig szét a lényeges és lényegtelen, a külsőséges és belső. Egy Bach-partitúra eszméje csak úgy szólal meg, ha minden hangot eljátszanak. A ceremoniále a liturgia partitúrája (vagy legalábbis annak egy része, mint a hangokhoz írt hangsúly, hangerő, hangszerelés előírása), a papnak el kell olvasnia, meg kell valósítania ezt a partitúrát (mely partitúrában persze a hívőknek is megvan a „szólamuk”, melyet hibátlanul meg kell szólaltatniuk).

De mit lát mindebből a hívő, különösen, ha a pap – ahogy ez elő volt írva, s ahogy most is engedélyezett – oltár felé (elvileg: kelet felé) fordulva misézik? Nem olyanok-e ezek a szabályok, mint a gótikus székesegyházak sokszor emlegetett csipkedíszei, melyek nem a lentről bá-méskodóknak szólnak, hanem az Úristennek. (Akinék, mellesleg szól-

va ugyanúgy nincs „szüksége” a csipkedíszekre, mint a rubrikákra, és mégis elfogadja, sőt, ha a szív bensőségével ajánljuk fel, helyesli azokat.)

Igen, ezek a rubrikák a hívők szemében is épületesebbé, szebbé teszi a szertartást, de végső soron nem nekik szólnak. A ceremóniák mélyebb értelme csak a hit világánál ismerhető fel.

A rubrikák a papot (az Egyházat) arra segítik, hogy „szent és tiszta áldozatot mutasson be az Istennek” (akinek egyébként magára az áldozatra sem lenne „szüksége”).

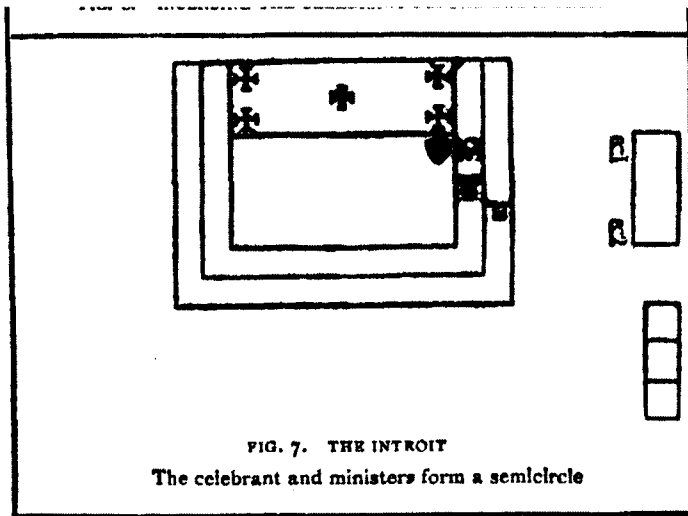
Miért tiszta? A liturgia másik szava erre: illibata, hibátlan, csonkítatlan. A Kivonuláskor Isten előírta, hogy a leölendő bárány makulátlan legyen, hím, egyéves (sine macula, masculus, anniculus). A kinyilatkoztatott biblia tartalmazza az ószövetségi templomi áldozatoknál aprólékos előírásait, intézkedik a szentélyről, az épületről, a tárgyakról, a ruhákról, a mozdulatokról, a személyekről. Az előírásokat az Egyház azért adja, hogy „omnia honeste et secundum ordinem fiant”, vagyis minden tisztességesen és rendezetten történjék (1 Kor 14, 40). A rubrikák betartása a lélek odaadása nélkül nem ér semmit. De ez nem ok arra, hogy ne tartsuk be a rubrikákat, mint a lélek odaadásának jeleit. Az ember gyenge, és hibázhat. De a rubrikák védik a hibáktól, azok többségét kiküszöbölik. A rubrikák a papot „karban tartják”, arra készítik, hogy odaadó, figyelmes, gondos legyen.

De a rubrikák nem csak arra valók, hogy az áldozat „tiszta” legyen, hanem „szent” is. Értelmük éppen az, hogy ott is érvényesülnek, ahol a hívek nem látják. Ebből annak kell kiderülnie, hogy a liturgia értelme nem merül ki a hívők szolgálatában, hanem az elsősorban Isten előtt végzett szolgálat, „Isten dicsőségére és az egész Anyaszentegyház javára”. A pap nemcsak imádságával dicsőíti Istent, hanem a testének mozgásával, a rubrikák megtartásával is. A liturgiában minden mozdulat imádság. Az is imádság, amikor kitörli a kelyhet, az is, amikor elvégzi az előírt kereszttvetést, az is, amikor kezeit összeszetesi, kitárja, felemeli, az is, amikor felnéz a keresztre.

Ezek a mozdulatok, magatartások minden mást kizáró, izzó kapcsolatot létesítenek a pap és az Isten között. A pap ezzel a mozdulattal kilép minden emberi relációból, és egyedül Istennek szolgál. Éppen az,

hogyan az emberek nem látják, ő mégis elvégzi, arról tanúskodik, hogy hisz a liturgia valóságértékében, hisz abban hogy Isten és az ő angyalai jelen vannak, ő előttük tesz „udvari szolgálatot”, nem pedig az embereknek majomkodik. Ez az Istenre szegezett tekintet fogja meg a híveket is; látva, hogy papjuk Istenhez fordul, ők is Istenhez fordulnak. A pap Istennel való kapcsolódása jó értelemben „megfertőzi” a jelenlévő népet is. Látják, hogy a pap nem az ő kedvükért hajlong, hanem mert Isten jelenlétének tudatában van.

Ezzel a liturgia átkerül a közösség merőben emberi összejövetelének szintjéről az isteni jelenlét és cselekvés szintjére, a földi templomból a mennyi templomba.

133

Vázlat Fortescue könyvében: A pap és a segédkezők elhelyezkedése az Introitus olvasása közben. A pap a leckeoldalon, mellette a cerimonárius (MC), mögötte a lépcsőkön a diakonus és szubdiakonus, a kredenciaasztalnál a két akolitus.

Jegyzetek a liturgiáról

66. „Alkalmas ének”?

Mindenszentek ünnepe a közeli templomban. Az énekrend: bemenetre és felajánlásra: „Örvendezzünk, jertek”; áldozásra: „Üdvözlégy, Krisztusnak”; kimenetre: „Uram, Jézus, légy velünk”. Ez a három népének hangzott el az introitus, offertorium, communio helyén. Egyetlenegy sem szólt köztük az ünnepről. Helyi ügyetlenség?

A vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója nem intézkedett a mise saját énekeinek helyettesítéséről. Ezt egy későbbi, alsóbb szintű rendelkezés tette lehetővé, mely a Graduale Romanumot, vagy a Graduale Simplexet kell énekelni, vagy e pontokon más, „megfelelő ének” (alius cantus aptus) vehető. Ámde a közel negyven évvel ezelőtti rendelkezéshez azóta sem csatoltak útbaigítást arról, hogy mi az „megfelelő” (aptus) ének, és hogy ki ítél arról, hogy egy ének megfelelő-e.

Van itt még egy bökkenő: az instrukció felettébb homályos (szándékosan homályos) fogalmazása. Az „alkalmas” azt jelenti-e, hogy önmagában véve alkalmas templomi énekre, tehát hithű, jóváhagyott, stb. Vagy azt, hogy az adott ünnep adott miserészére alkalmas. Akárhogy vélekedünk is a Hozsannáról, bizonyos, hogy jóváhagyott. Azt jelenti-e ez, hogy belőle bármely ünnepre bármit vehetünk, hiszen „jóvá van hagyva”? Kétségtelen, lenne a Hozsannában egyetlen ének Minden-szentekről is. Hát, szövegileg sem valami nagy teljesítmény, zeneileg még gyatrább, de van. Ám azt nem kötelező énekelni az ünnepen.

Mi tehát a baj? Az első baj a liturgikus énekproprium eltűnése. Az Éneklő Egyházban benn van a nap introitusa is, a könyv a commune sanctorumból (szentek közös miséi) liturgikus áldozási éneket (communiot) is ajánl. Az ünnephez tartozó Hozsanna-népének már tartalmilag nincs hozzámérve a liturgiához, általánosságokat tartalmaz. (Az Éneklő Egyházban legalább egy himnusz van adva hozzá.) Ám az, hogy mit énekelnek a misén, nem függ a könyvtől, nem függ a püspöki kártól, nem függ egy egyházzenei testülettől, nem függ egy énekrendtől. Kizárólag a kántor (vagy plébános) döntésétől függ.

Ismét feltehetjük a kérdést: mit jelent, hogy az ünnep miséjén bármely más „alkalmas” ének vehető?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról, I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. *Mysticum jejunium* – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – *Pro informatione*.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról, II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. *Mysticum jejunium* II.

18. füzet: „*Audiatur et altera pars*”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A *communio*. 36. *Ecclesia toto orbe diffusa*.

19. füzet: A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

20. füzet: A giccs. – Egyház és társadalom. – A magyar egyházi stíl. – Egy interjúból. Jegyzetek a liturgiáról: 39. A liturgia „igazsága”. – 40. Egy olvasmány fordítása.

21. füzet: A „haldokló” népzene. – Naplójegyzetek (1). – Jegyzetek a liturgiáról: 41. Könyörgések „super oblata”. – 42. Egy furcsa kísérlet.

22. füzet: A tekintélyről és tekintélytiszteletről. – Egy kimaradt alfejezet. – A töredékkutatásról. – Naplójegyzetek (2). – Jegyzetek a liturgiáról: 43. Könyörgések „super oblata”: A *Sacramentarium Gregorianum* felajánlási könyörgése Ádvent I. vasárnapjára – 44. Elsőáldozás Zsámbékon.

23. füzet: Kodály és Bartók: Párhuzamos életrajz (1). – Szintagmák és nyelvi struktúra. – Egy tudományos konferencia. – Jegyzetek a liturgiáról: 45. Könyörgések „super oblata”: Karácsony. – 46. „Régi” és „új” liturgia.

24. füzet: Kodály és Bartók – párhuzamos életrajz (2). – Aquinói Szt. Tamás: Vajon szükség volt-e az emberi nem helyreállításához Isten Igéjének megtestesülésére? – Jegyzetek a liturgiáról: 47. Mindenszentekre. 48. Könyörgések „super oblata”: Karácsony utáni vasárnap.

25. füzet: További nyelvtani játékok. – A politikai celibátus. – Egy jótanács: Gya „költőiségre!” – Jegyzetek a liturgiáról: 49. Miről szólnak az offertórium-énekek (1). 50. Könyörgések „super oblata”: a *Sacramentarium Gregorianum* könyörgése nagyböjt II. vasárnapján.

26. füzet: Bach-életrajz. – Becket Tamás vértanúsága. – Jegyzetek a liturgiáról: 51. Miről szólnak az offertórium-énekek (2). 52. Könyörgések „super oblata”: a *Sacramentarium Gregorianum* könyörgése a pünkösdi utáni II. vasárnapon.

27. füzet: Egy ökuménikus népénekgyűjtemény esélyei. – Jegyzetek a liturgiáról: 53. Stilizálás – klasszikum. 54. A *Sacramentarium Gregorianum* felajánlási könyörgése a húsvét utáni II. vasárnapon.

28. füzet: Alárendelt mellékmondatok. – Új Egyházzenei Füzetek. – A Cidet olvasva. – Húsvéti ének, jó énekeseknek. – Jegyzetek a liturgiáról: 55. „... et salutare tuum da nobis”. – 56. A *Sacramentarium Gregorianum* felajánlási könyörgése a húsvét utáni III. vasárnapon.

29. füzet: A haszontalan tudományok. – Jegyzetek a liturgiáról: 57. A szószék. – 58. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösöd utáni IX. vasárnapon.

30. füzet: A körmondát. – Érzés és érzet a művészetben. – Azu újdonság várázsa. – A vallás iránti tisztelet. – A Szentháromság - „nekünk”? – Év végi bűöcsú. Jegyzetek a liturgiáról: 59. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösöd utáni XV. vasárnapon. 60. Mária „elszenderülésének” ünnepe.

31. füzet: Mit adhatunk Európának? (1) – Delacroix naplójából. – Egy erkölcsan vázlata (1) – Jegyzetek a liturgiáról: 61. Az Egyetemes Könyörgések. 62. Térrendezés Gödöllőn.

32. füzet: Mit adhatunk Európának? (2) – Egy elme-etűd. – Egy erkölcsan vázlata (2) – Jegyzetek a liturgiáról: 63. „Fortescue 64. A római mise-proprium egysége és változatai..

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor elóítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól. A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai. A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megűtni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg. A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.